Nasreddin Hoca Fıkralarında Anlatıcı Tipi

Vefa Taşdelen

"Hissettim ki asıl Türkçeyi
dokuz yüz seneden beri yaza yaza değil, söyleye söyleye yaratmışız."
Yahya Kemal

Sözlü geleneğin "anlatıcı", "dinleyici", "sözel metin", "anlatı ortamı" gibi çeşitli öğeleri vardır. Bunlardan belki de en önemlisi "anlatıcı tipi"dir. Zira o, sadece var olan sözel metni anlatan kişi değil, bizzat onu oluşturan, üreten, çoğaltan, yorumlayan, yayan ve yaşatan kişidir. Ustalığı ve mahareti, anlatım esnasında ortaya çıkar. Anlatısı yapılan alanı ve sınırı belli bir metin değildir. O, ana hatları ile bilinen bir konuyu, söyleme sanatını, jest ve mimiği, yorumlama gücünü de eylemine katarak dinleyicilere ulaştırır. Anlatıya kendini, kendi duygularını, dünya görüşünü, istek ve umutlarını da katar. Bu nedenle basit bir "nakilci" değildir; bundan daha fazlasıdır: anlatıya kendi dünyasını kattığı gibi, dinleyicinin dünyasını da açan, onun kendi dünyasını da görmesini sağlar. Kimi zaman düz bir anlatımla, kimi zaman şiir biçiminde, kimi zaman bir enstrüman eşliğinde anlatısını gerçekleştirir. İnsanlar onun anlattığı metinlerden zevk alırlar, haz duyarlar. Bunun yanında icra edilen anlatının eğitici ve eğlendirici boyutu da vardır. Anlatı bir arada yaşama, paylaşım içinde olma, ortak bilinç ve referans noktaları oluşturma açısından önem taşır. Anlatının tiyatral bir özelliği de vardır. Söze kazandırılan anlam, heyecan, vurgu, tümüyle anlatıcının ustalığına ve yorum gücüne bağlıdır. Metin kendi başına iyi ya da kötü, güzel ya da çirkin değildir. Onu iyi ya da kötü, güzel ya da çirkin kılan anlatıcının yorumudur. Hangi tür anlatıcı tipi olursa olsun, her anlatım eyleminde az ya da çok ortaya çıkan şey, yorum gücü ve anlatım yeteneğidir. Anlatıcı, hayal gücü geniş olan, yaratıcı ve üretici bir tiptir. Söze ve sese verilen anlam, derinlik, duygusal boyut; bakışlarda, el kol hareketlerinde, jestlerde ve mimiklerde ortaya çıkan anlam boyutu; bir yaşantının belirli bir varoluşsal bağlamda paylaşımı; bütün bunlar anlatı faaliyetinin geniş kapsamlı bir sanat ve eğitim faaliyeti olduğunu gösterir.

Bu makalede "sözlü gelenek", "sözlü gelenekte anlatıcı tipi" gibi kavramlar ele alındıktan sonra, sözlü geleneğin bir öğesi olarak Nasreddin Hoca fıkrarında anlatıcı tipi üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda cevap aranacak sorular şunlardır: Nasreddin Hoca fıkraları açısından anlatıcı tipi ne ifade eder? Anlatıcı tipi, fıkraların üretilmesi, hayatiyet kazanması, canlılığının koruması, anlaşılması ve yorumlanmasına nasıl bir katkı sağlar? Anlatıcı tipinin dünyası, fıkraların dünyasına nasıl yansır?

1. Sözlü gelenek

İnsanın varoluş imkânı iletişimle gerçekleşir, iletişimle etkin hale gelir. Bu durum, eskiden olduğu gibi iletişim teknolojilerinin çok ileri düzeyde olduğu günümüzde de böyledir. İletişim halinde yaşamak, insan varoluşunun en temel özelliklerinden biridir. Eylemlerimiz, pratik yaşantımız, açık ve örtük, yazılı ve sözlü iletişim ağları üzerine kuruludur. İletişim ortamı anlamın, deneyimin, tecrübenin, hatıranın, görüşün, düşüncenin, duyguların paylaşıldığı bir ortamdır. Bu iletişim biçimi pratik bir gayeye hizmet edebileceği gibi bazen salt söylemeye, dinlemeye, paylaşmaya, eğlenmeye, öğrenmeye de yönelebilir. Sözlü gelenek, işte bu iletişim ortamının ürünüdür. O, kaynağı, çıkış noktası bilinmeyen, kendine özgü formları ve türleri olan bir gelenektir. Kökleri karanlıktadır; tıpkı bir ağacın kökleri gibi. Biz onun yalnızca dışarıda olan yanını görebiliriz. Bu geleneğin oluşabilmesi için zamana ihtiyaç vardır; bugünden yarına oluşmaz. Geçen zaman onun köklerini unutturacak, karanlığa gömecek denli çok olmalıdır. Onlarda nesillerin birikimi ve deneyimi vardır. Geçmiş nesillerin hayata ve dünyaya kattıkları anlam vardır. Yaşanmış ömürlerin duyguları, tutkuları ve heyecanları vardır. Her nesil onlarla yaşar; onları kendine, kendini onlara katar. Onlarda ismi bilinmeyen kişilerin bakışları, görüşleri, duyguları ve yaşantıları vardır; acıları ve sevinçleri vardır; sevinme ve sevindirme, gülme ve güldürme, ağlama ve ağlatma anlayışının izleri vardır.

Halk, yaşantıları, deneyimleri, sezgileri ve kavrayış gücüyle yoğurduğu kendi hikmetini, kendisi gibi olanlara, yine onların dili ile sunmanın yolunu da bulmuştur. Bu söyleyiş biçiminin adının, felsefe, edebiyat ya da sanat olması, sözlü geleneği üreten bilinç açısından bir sorun teşkil etmez. Onun öncelikli kaygısı edebi bir tür ortaya koymak, sanat ve felsefe yapıtları üretmek değil, hatta oluşturdukları hikmeti yaşatmak ve gelecek kuşakların dikkatine sunmak da değildir. Zira zamanın eleğinden geçmesi de gerekir her şeyin. Ancak zamana karşı koyma gücü olan, yaşamaya devam eder. Sözlü geleneği üreten halk, kalıcı bir eser, geleceğe bırakılabilecek bir ifade üretme isteğinden hareket etmez; aksine bu gelenek her şeyden daha çok şimdiki zamanı yaşama biçiminden, acısıyla tatlısıyla şimdiki zamanın içinde olma duygusundan kaynaklanır. Sözel metinlerde, gelecek duygusu çok güçlü değildir. Bu yaşanan hayatın, yaşama biçiminin bir ürünüdür. Sonuçta dönüp dolaşıp her anlatımla, her yorumla, yeniden şimdiki zamana, şimdiki zamandaki eğitime, düşünceye, eğlenceye, sevince ve hüzne katılır. Onun icrası, her ne kadar sanatsal öğeler taşısa da, sanat olarak değil, o an oradaki bir gereksinimin karşılanması amacına yönelir. Bu icra, bir kereliktir, kaydı yoktur. Kayıt yeri hafızalardır. Bu nedenle "sırası geldiğinde" yeniden anlatılmaları, yeniden icra edilmeleri gerekir. Amaç, bir ismi geleceğe taşımak değil, şimdi ve burada bir "muhabbet" ortamı oluşturmaktır.

Halk tarihi yapan, ama yaptığı tarih içinde kendisine çok az yer verilen bir topluluktur. Halk, devletin, sıcak ve canlı bedenidir. Hayat oradadır, hareket oradadır, neşe, sevinç ve hüzün oradadır, yaşantı oradadır, sahne oradadır. Sağlığı devletin sağlığı, hastalığı devletin hastalığıdır. Yeryüzünde halkı zayıf, buna karşın kendisi güçlü kalabilmiş bir devlet yoktur. Yine de tarihi yazanlar nedense devleti oluşturan temel önemli unsura karşı yeterli ilgiyi göstermemişler, bunun yerine belirli figürleri ön plana çıkarmışlardır. Böylece tarih onlardan yeterli derecede söz etmemiş; bilim ve sanat onların uzağında kalmıştır. Kimdir bu insanlar? Halktır. Tarlasını süren, ekinini eken, hayvanını besleyen, eti ve sütü üreten, seçkin zümrenin yiyeceğini ve içeceğini hazırlayan geniş, canlı, esprili, hüzünlü, coşkulu insanlar topluluğudur. Bilim, sanat ve edebiyat, her ne kadar onlara uzak dursa da, onlar kendi sevinçlerini ve hüzünlerini, yine kendi dilleriyle, ama her zaman kendi anlayabilecekleri bir biçimde şiirlerde, türkülerde, fıkralarda, atasözlerinde, destanlarda, ağıtlarda, masallarda, efsanelerde yaşamışlar ve yaşatmışlardır. Bu nedenle sözlü geleneği kuran unsurlar, doğrudan okuma, düşünme, akıl yürütme sonucu üretilmiş ifadeler değildir. Bir halkı kendisi yapan ne varsa onların içinde de vardır. Akıl, dil, algı, gelenek, tarih, insan, tabiat anlayışı, her şey.

Onlar, doğrudan yaşantıya ilişkin olduklarından aklın, bilimin, bilginin aracılığına başvurmadan, halkın özünden ve yine onun yalın dili ile bize ulaşırlar.

Sözlü gelenek yalnız geçmişi vermekle kalmaz; yalnız geçmişte söylenmiş sözleri, geçmişte anlatılmış hikâyeleri, yapılmış eylemleri, ortaya konulmuş yaşantıları anlatmakla kalmaz; bugünü de verir, asıl bunu yapar. Bu nedenle, herkesten çok, kendisini bir yaşantı üzerinde keşfeden, hatırlayan anlatıcı ve dinleyici topluluğunun hikâyesidir. Bir duygu, bir düşünce, bir his ve yaşantı olarak bize kendisini anımsatmasının asıl nedeni, şimdi ve burada yaşıyor ve yaşanıyor olmasıdır. Bu nedenle sözlü gelenek "yeri ve zamanı" geldiğinde söylenen sözdür. Kendisine bağlanılan, üzerinde durulan bir zemin, atıfta bulunulan ortak bilinç ve hafızadır. Bu özelliği ile tek tek bilinçleri kuran, inşa eden bir özelliğe de sahiptir.

2. Sözlü Gelenekte Anlatıcı Tipi

Sözlü geleneğin en önemli unsuru, anlatıcı tipidir. Sözlü gelenek onda yaşar, onda hayat bulur. O, sözün canlı, yaşayan kısmını temsil eder, sözlü geleneğin varoluşla bağını kurar. Sözel metnin etkisi, yoğunluğu, yorum kazanması tümüyle onun icrasına bağlıdır. Metni, kendi kişiliğine, dünya görüşüne ve yaşadığı ortama göre yeniden anlar; onun her anlatışı farklı bir yorumdur. Anlatı ortamı, sözlü metnin doğrudan varoluşa katıldığı bir yaşantı ortamıdır. Sözün o ortamda, o an orada yeniden canlılık kazanması, sözel metinle yaşantı bağlamı arasında bir uygunluk ve uyuşma olduğunu gösterir. Belirli bir ortam ve koşul içinde yaşayan kişiler, sözel metni kendi içlerinde, kendi hayatlarında yeniden yeniden keşfederler. Bu nedenle her anlatışta, sözel metinin yeni bir açılım ve yorum kazanması söz konusu olur. Anlatıcı, anlatıya kendi koşul ve ortamının motiflerini katar; kendi deneyimlerinden hareket eder. Anlatıya kendini, kendi bakış açısını ve yorumunu katar. Anlatı, giderek anlatıcının o anki durumuna bağlı bir metin haline gelir. Eğer anlatan ve dinleyen, anlatı ile kendi arasında bir yakınlık, bir duygudaşlık kuramazsa, anlatının amacı gerçekleşmiş sayılmaz. Anlatıcı, sözel metni kendi koşulları, kendi çevresi, kendi ortamı, kendi yaşantısı, kendi ufku, kendi birikim ve deneyimleri açısından yorumlayan kişidir. Anlatıcı bir yorumcudur; yaşanan halde sözel metne bir yer bulur, anlatının halini kendi halinde, kendi halini de anlatının halinde yeniden bulgular.

İki tür anlatıcı tipinden söz edilebilir: (1) Profesyonel anlatıcı tipi ve (2) yaygın anlatıcı tipi. Profesyonel anlatıcı, anlatma eylemini bir sanat, bir meslek olarak icra eder. Hayatını onunla kazandığı bile söylenebilir. Köyden köye, şehirden şehre dolaşarak hafızasında taşıdığı ya da doğaçlama olarak ürettiği metinleri meydanlarda, konaklarda, kahvehanelerde, köy odalarında okur, anlatır. Bunu sadece hayatını sürdürmek için yapmaz; insanları etkilemek, söze bir güzellik ve canlılık kazandırmak için de yapar; bu işi sevdiği, bundan haz duyduğu için de yapar. Bu söylediklerimiz, kuşkusuz profesyonel anlatıcı tipleri için geçerlidir. Bir de hemen her yerde karşılaşıverdiğimiz yaygın anlatıcı tipleri vardır. Bu kişiler, çoğu kez kendileri de yaptıkları işin farkında değillerdir. Sözlü geleneğin masal, fıkra, atasözü, türkü gibi öğelerini farklı bilinçlere taşırken, sözlü geleneği canlandırıp yaşattıklarını, zenginleştirip yeniden ürettiklerini çoğu kez bilmezler bile. Her gün onlarca kez sözlü gelenekle gündelik hayatın bağlantısını kurarken bu geleneği yaşantı düzeyine de çıkarırlar. Sözlü gelenekteki kendini yaşatma gücü, sadece bazı insanların sözlü geleneğe duyduğu eğilimden kaynaklanmaz; bu, gündelik hayatın doğasında da vardır. Dolayısıyla kendi başına bir merak değildir insanları her gün sözlü geleneğin mecrasına doğru taşıyan, gündelik hayatın doğasıdır da. Zira gündelik hayat, bir iletişim ve paylaşım ortamıdır. Yaygın anlatıcı tipleri profesyonel anlatıcılar olmamalarına karşın evde işte, çarşıda pazarda, sözlü gelenek öğesi ile yaşanan an arasında bir kesişme oluştuğunda, sözün sırası geldiğinde bir "mesel" olarak, bir espri anlamında sözel metinleri kendilerince yorumlarlar. Fıkraları, efsaneleri, masalları, atasözlerini anlatırken, türküleri, ninnileri söylerken farkında olmadan kolektif hikmeti, tefekkür geleneğini, yaşanan güncel olaylar bağlamında tazelemiş, yeniden yaşamış ve

yaşatmış olurlar. Onlar, sözlü geleneği taşıyarak sözün güzelleşmesini, hikmetin yayılmasını, tecrübenin paylaşılmasını, güzel ve hoş olan bir duygunun birlikte yaşanmasını amaçlarlar. Sözlü geleneğin ortamı, yalnız bir eğlence ortamı değil, öğrenmenin, düşünmenin, eleştirmenin ve sezmenin de ortamıdır.

Anlatıcı, geleneği var kılan, üreten, yorumlayan ve zenginleştiren kişidir. O, sözlü geleneğin kaynağı olduğu gibi, arşivi ve yayıncısıdır da. Sözlü gelenekte, anlatıcı tipi, anlatıyı yeniden kuran kişidir. Bu yeniden kurmada, anlatıya kattığı hava, dinleyiciyle kurduğu diyaloğun niteliği, anlatıyla bütünleşmesi, bireysel gösteri ve sanat yeteneği önemlidir. Anlatıcı tipi, bu özellikleri ile bir "yetenek" olarak ortaya çıkar. O sanatı ve hitabeti, jesti ve mimiği kendi şahsında cisimleştirir. Çeşitli yetenekleri bir arada bulundurur. Sesini ve bedenini, ifadeyi güçlendiren bir unsur olarak anlatıya katar. Diyalog kurma, topluma hitap etme, bir topluluk önünde gösteri yapma yeteneği vardır. Doğaçlama gücü ile o an orada sorulanı cevaplama, öyküyü yeniden inşa etme veya yeni bir anlatı ortaya koyma yeteneği sergiler. Heyecanlı, coşkulu, iletişim kurmayı seven, sanatkâr bir tiptir. Toplumsallaşmış, toplumun değerlerini özümsemiş, topluma yeni değerler katma yeteneğine sahip bir kişidir. Zihinsel kapasitesi ve espri gücü yüksek olan biridir.

Anlatım eylemi, anlatıcı ve dinleyicinin birlikte oluşturdukları bir eylemdir. Anlatım, anlatıcının anlatma, açıklama duygusunun ifadesi olduğu kadar, dinleyicinin dinleme, anlama isteğinin de ifadesidir. Dinleyicideki dinleme, anlama, öğrenme ve birlikte hoşça vakit geçirme isteği, anlatıcı tipini motive eder. Bu nedenle anlatı eylemi yalnız anlatmaktan oluşmaz, dinlemekten de oluşur. Usta anlatıcı olmak kadar, usta dinleyici olmak da sözlü geleneği oluşturan öğelerden biridir. Anlatı, bir paylaşımdır, diyalogdur. Anlatan ve anlayan, söyleyen ve dinleyen, öğreten ve öğrenen, aynı etkinlik içinde buluşurlar. Ama bu konuda söylenebilecek en iyi söz şudur: Sözlü geleneğin ortamı, yalnızca bir sanat, edebiyat, nükte ve eğlence ortamı değil, ortamı paylaşan bireylerin, çoğu kez farkında bile olmadan birbirlerini eğittikleri bir eğitişim ortamdır da. Anlatıcı, her şeyden önce bir eğitici tipidir. Anlatıcı, sözlü gelenekle ortaya çıkan yaygın ve geniş kapsamlı sözel metni üreten, taşıyan, saklayan, geliştiren, canlandıran ve her bir defasında yorumlayan kişidir. Sözlü gelenek onun her bir anlatımında yeniden kurulur, yeniden varlık kazanır. Sözel metin ancak kendisini yaşatacak kişilerle varlığını sürdürmeye ihtiyaç duyar.

Anlatıcı hatırlayan ve hatırlatan biridir. Bu hatırlama ve hatırlatmalarla, ortak bilince, ortak duyuya, ortak anlamlar alanına göndermeler vardır. O sözel metni, bir fikir ve görüşü hatırlatmak ve yeniden söylemek için anlatır. Bu bağlamsız bir anlatı değildir; aksine o anda, orada yaşantı düzeyinde somut bir karşılığı vardır. Asıl amacı, ortak bilince atıfta bulunarak kendi hislerini, duygu ve düşüncelerini ifade edebilmektir. Sözünü ve yorumunu bize iletmekte, bize hitap etmektedir. Söylemi bize anlatırken içinde yaşadığımız bir koşula, bir soruna göndermede bulunmaktadır. O, söylemiyle asıl bize bir şey söylemek ister. Bunun nedeni bizi ve sorunumuzu tanıyor oluşudur. Bu nedenle anlatıcı tipi, "aşina" bir tiptir. Aramızdan biridir. Aksi halde bize seslenemez, bizim dilimizle bize hitap edemez, hislerimize tercüman olamaz, bizi yakalayamaz, bizi ağlatamaz ve güldüremezdi. O yalnız sözel metni anlamakla kalmaz, dinleyiciyi de anlar. Onun bizi duygulandırması, bir anlamın taşıyıcılığını yapması, her şeyden önce bizi çok iyi tanıdığını gösterir.

3. Nasreddin Hoca Fıkralarında Anlatıcı Tipi

Sözlü gelenek her an yeniden hatırlanmaya, yeniden hatırlatılmaya, yeniden yaşanmaya ihtiyaç duyar. Onun varlığı bu ilgiye, bu tazelenmeye bağlıdır. Fıkra da böyledir. Bir kez anlatılmış, yorumlanmış ve yaşanmış olması yetmez; her an yeniden söylenmeye, yaşanan anla ilgilendirilmeye, yeniden yorumlanmaya gereksinim duyar. Kendisini hatırlayan insanlarla yeniden yaşar, onların şahsında yeniden hayat bulur. Fıkranın ortamı, bireysel bir ortam değildir. Onu bir kişi hatırlar, ancak bunu başkalarıyla paylaşmak, başkalarına da

hatırlatmak için yapar. Ondan bir ders alırız, başkalarının da aynı dersi almasını isteriz. Ondan hoşlanırız, başkalarının da hoşlanmasını isteriz. Onda bir tat, bir neşe buluruz, başkalarının da aynı tadı ve neşeyi bulmasını isteriz. Anlatım ortamı, bir paylaşım ortamıdır. Anlatırken ve dinlerken, fıkralar üzerinden iletişime ve paylaşıma geçeriz; bir söz almak ve bir söz vermek isteriz. Fıkralar, her anlatılışında bizi ortak anlam ve yaşantı alanları olan toplumsal bir paylaşım ortamına götürür. Bu sosyal ortam sohbetin, muhabbetin, paylaşmanın da ortamıdır. Güçlü bağları olan bir ortamdır. Anlatma, dinleme, gülme, eğlenme, ağlama, kederlenme, öfkelenme, içlenme, heyecanlanma; bütün bu duygusal durumlar, bu sosyal ortamın tepki ve yaşantı biçimleridir. Bu nedenle sözlü gelenek ortamı, birincil ilişkilerin, güçlü duygu bağlarının oluştuğu sahici ve içtenlikli bir ortamdır.

Nasreddin Hoca Fıkralarının anlatıcı ile olan ilişkisi nedir? Anlatıcı, geçmişte, herhangi bir zamanda ve mekânda olup bitmiş bir durumu değil, şimdi ve burada olup biten bir yaşantıyı anlatır; ancak bunu geçmişe, sözlü geleneğe göndermede bulunarak yapar. Fıkraların içinde her ne kadar anlatıcı ve dinleyici tipi yer almasa da, o an oradaki varoluşsal yaşantıda bulduğu somut karşılığı ile anlatıcı tipi Nasreddin Hoca'yı, dinleyiciler de Nasreddin Hoca'nın çevresindeki kişileri temsil etmeye başlarlar. Ama her halükarda olup biten şey şudur: Fıkranın hali ile fıkrayı anlatan ve dinleyen kişilerin halleri benzeşmiş, çakışmış, aynı varoluşsal durum üzerinde bir araya gelmişlerdir.

Nasreddin Hoca, yaşantı, söz ve davranışlarıyla fıkraları ürettiği düşünülen kişidir. Fıkra onun için, o an orada, bugünkü anlamıyla fıkra değil, sıradan gündelik bir yaşantıdır. O, sözlerini rivayet edilmesi, anlatılıp gülünmesi, ağızdan ağza dolaşması için söylemez; insanlar kendisine gülsün diye o şekilde davranışta bulunmaz. Bu nedenle, fıkraların kendisinde, kendilerine yönelik bir gelecek zaman bilinci yoktur. Nasreddin Hoca, eser verme, bir anlatı biçimi ortaya koyma bilinci içinde hareket eden birisi değildir, fıkralarda bu yönde bir ima görülmez. O, kendi zamanına sesleniyordur, kendi zamanını yaşıyordur, karşısındaki kişiyle konuşuyordur, kendi sorunlarının peşinden gidiyordur. Kendi borcunun, kendi açlığının, kendi yoksulluğunun derdine düşmüştür. Fıkranın o an orada bir kaydı ve öyle olup bittiğine dair bir belgesi de yoktur. Onu yaşatan, bugünlere getiren, sesini kendi sesine katarak geleceğe doğru taşıyan, anlatıcı tipleridir. Hoca, kendi anını yaşıyordur. O an orada bulunanlara sesleniyordur; ama bunu bir fıkra anlatıcısının bilinci içinde yapmıyordur. Nasreddin Hoca, fıkraları yaşayan kişidir. Onları keşfeden, fıkra formu ve bilinci içinde yeniden üreten, anlatan, aktaran ve yaşatan ise anlatıcı tipleridir. Fıkraların bir "ilk" ve "orijinal" halinin olmaması, onları daha çok anlatıcıya ait kılar. Hatta şu söylenebilir: Nasreddin Hoca Fıkralarında "asıl metin", "ana metin" yoktur; anlatıcı vardır, yorumcu vardır. Fıkralarda öne çıkan her ne kadar Nasreddin Hoca gibi görünse de, aslında Nasreddin Hoca'nın şahsında cisimleşen anlatıcı tipinin kendisidir.

Dolayısıyla, Nasreddin Hoca'ya atfedilen bir davranış ve sözün, fıkra halini almasında, anlatıcı tipinin doğrudan katkısı vardır. Öyle ki, fıkranın fıkralık özelliğini keşfeden, Hoca'nın kendisi değil, söze ve davranışa tanıklık etmiş olan anlatıcı tipidir. Hoca, şöyle yaptım, böyle söyledim demez, kendi kendini anlatmaz. Anlatım, Hoca'ya, onun söz ve davranışlarına ilişkindir. "Hocalık" vasfından Hoca'nın değil, anlatıcı tipinin haberi vardır; bu özelliği ilk algılayan kişi odur. Dolayısıyla Nasreddin Hoca'da, bir "kendi-bilinci", bir "Nasreddin Hocalık" imajı yoktur. O, kendi imajına göre hareket eden, "hocalık" yapmak için tuhaf davranışlar sergileyen bir kişi değil, sıradan hayatını yaşayan, gündelik iş ve eylemlerini sürdürmeye çalışan bir kişidir. Kendisine ait rivayetlerde, kendi anlatılarına, fıkralarına işaret eden bir ifadeye rastlanmaz. Fıkraların kendi kendilerine göndermeleri yoktur; Nasreddin Hoca, hiçbir zaman kendi fıkralarından söz etmez, söz ve eylemlerini, fıkra olsun diye o şekilde gerçekleştirmez. Onların fıkra olacağını da bilmez. Dolayısıyla Hoca imajını oluşturan hocanın kendisi değil, onun fıkralarını anlatan, halkın bilincine emanet eden, gelecek

kuşaklara ulaştıran anlatıcı tipidir. Onun anlatılarını var kılan, sözün söylenip emanet edildiği bilinçlerdir, halktır.

Nasreddin Hoca fıkraları, anlatıcı tipinin onların altını çizmesiyle, onlara fıkra değeri katmasıyla bir nükte ve düşünce aracı olarak bilinç seviyesine yükselmiş, ortak kültüre katılmıştır. Onlar, Nasreddin Hoca'dan çıkmışlar, fakat anlatıcının yorum gücüne, dünya görüşüne, yaşam biçimine emanet edilmişlerdir. Bu nedenle anlatıcı sayısınca Nasreddin Hoca yorumu, anlatıcı sayısınca Nasreddin Hoca tipi vardır. Anlatıcı, Hoca tipinde kendisini saklar, kendi yorumunu etkin kılar. Öncelikli olan fıkraların dünyası değil, anlatıcının dünyasıdır. O anlatısına kendi bakış açısını, kendi ufkunu ve dünya görüşünü ekler. Fıkralar her zaman, anlatıcının bakış açısı ve ruh hali ile bize ulaşır. Bu bakış açısının ve ruh halinin dışında, herhangi bir yerde bir "doğru fıkra idesi" yoktur. Anlatıcı, fıkraları anlatırken, onları yorumlar, onları anlatırken kendisini anlatır. Fıkralarda anlatılan, hakkında konuşulan kişi Nasreddin Hoca'dır, ama konuşmayı yapanlar, her zaman farklı kimliklere, farklı ruh hallerine, farklı dünya görüşlerine, farklı yaşantı ve deneyimlere sahip kişilerdir. Bununla birlikte onların temel özelliği Nasreddin Hoca'ya yakınlıkları, onu anlamış, tanımış, bilmiş ve yaşamış olmalarıdır. Nasreddin Hoca'nın sesini kendi seslerinde, onun esprilerini kendi içlerinde duymuş olmalarıdır. Onlar, aynı zamanda, Nasreddin Hoca'yı yorumlayabilecek kadar neşeli, sabırlı, hoşgörülü, yaratıcı, zeki ve espri gücü gelişmiş kişilerdir. Bu özellikleri onları Nasreddin Hoca'yı anlamaya ve yorumlamaya yetili kılmıştır.

Sonuç:

Anlatıcı tipleri aydın, yol gösterici, ufku geniş, basireti açık, zengin deneyimi olan, empati gücü gelişmiş, insanlığın yeryüzündeki hallerine ilişkin görüşleri ve yaşantıları olan, onları anlayıp hissedebilen, yol gösterici, irşat edici, sağduyulu tiplerdir. Farklı, özgür ve özgün, iletişim ve espri güçleri gelişmiş tiplerdir. Çıkarcı değillerdir. Alıcı olmaktan çok vericidirler. Maddi değerleri öne çıkarmazlar. Yarını nasıl geçireceğiz diye düşünmezler. Anı yaşamaktan hoşlanırlar, bununla birlikte geleceğe ilişkin öngörüleri de vardır. Gönül insanıdırlar, dünyayı aşkın penceresinden seyretmeyi severler. İçlerinde âşıklık istidadı olan kişilerdir. Aşk derdinden uzak olmayı istemezler. Denilebilirse bu ıstırap kendilerini mutlu eder, hayatlarının anlamını oluşturur. Belirli bir ünleri vardır. Çevreleri tarafından sevilip sayılırlar. Bu iyi ün onları mutlu eder. Sanatçı tiplerdir Sözü ezberleyen değil üreten, tekrarlayan değil söyleyen yaratıcı tiplerdir. Sözde anın ruh hali vardır. Gündelik dil üzerinden iletişim kuran, fakat ona yeni anlamlar katarak söyleyiş zenginlikleri oluşturan kişilerdir.

Sözlü gelenekte, anlatıcı, bu geleneği yaşatan, canlılığını sağlayan, geleneği işleyen, yok olmaktan koruyan, ona hayatiyet kazandıran kişidir. Şairi, yaptığı işi bilmemesi açısından arıya benzetirler: anlatıcı tipi de öyledir. O da yaptığı için farkında değildir. Her gün onlarca kez sözlü geleneği gündelik hayat bağlamında yeni baştan yaşayıp yorumlarken, bir bakıma ne yaptığının ayırdında değildir. Bu durum Nasreddin Hoca fıkraları açısından da geçerlidir. Anlatıcı tipleri, fıkraları anlatırken, farkında olmadan kolektif hikmeti, tefekkür geleneğini, yaşanan güncel olaylar bağlamında tazelemiş, yaşamış, yaşatmış ve yaymış olurlar; tıpkı polenleri ayaklarında taşıyarak bitki örtüsünü dölleyen arılar gibi. Her anlatış yeni bir varoluş halinde karşılık bulur. Dünkü anlatılanla bugünkü anlatılan aynı değildir. Sözler aynı olsa da, konunun ruhu değişmiş, varoluş hali değişmiş, yaşayan ve yaşananlar değişmiştir. Bu nedenle, fıkra her anlatılışta, eski bir sözün tekrarı olmaktan öteye geçer; tümüyle yeni ve özgün bir ifade biçimi olarak ortaya çıkar. Çünkü sözün varoluş bağlamı değişmiştir. Her anlatılışta, sözü gerekçelendirecek, anlatıyı haklı kılacak yeni varoluş halleri vardır ortada. Burada, yalnız anlatıcı tipi Nasreddin Hoca'da, onun kişiliğinde yaşamaya başlamaz, Nasreddin Hoca da anlatıcı tipinde hayat bulur, yeniden yaşamaya başlar: o an, orada yeniden varoluşa katılır.